

De politieke aard van wetenschappelijk (beleids)onderzoek

Hammersley, Martyn (1995). *The Politics of Social Research*. London: SAGE, 186 pagina's.

Bram Peper, als socioloog verbonden aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Erasmus Universiteit Rotterdam

De sociale wetenschappen hebben deze eeuw een solide plaats verworven binnen het westerse denken. Hoewel er met tussenpozen wetenschappelijke discussies oplaaien over de status, oftewel de 'hardheid' van deze disciplines, wordt er door overheid en bedrijfsleven gretig en veelvuldig gebruik gemaakt van sociaal-wetenschappelijke kennis. Dit gebeurt zelfs in die mate dat de scheidslijn tussen wetenschappelijk onderzoek en beleidsonderzoek in toenemende mate diffuus geworden is. Politiek en wetenschap lijken nauw met elkaar verweven¹. In het boek van Hammersley staat de vraag naar de politieke aard van sociaal-wetenschappelijk onderzoek centraal. Deze vraag is weliswaar niet nieuw, maar heeft desondanks een grote actualiteitswaarde behouden.

De laatste decennia (b)lijkt de samenleving minder maakbaar dan voorheen gedacht werd. In toenemende mate wordt sociaal-wetenschappelijk onderzoek vanuit de politiek verweten te weinig praktische, oftewel nuttige kennis voort te brengen. Hiernaast wordt door politici tevens de waardevrijheid van dit onderzoek ter discussie gesteld, waarbij Hammersley opmerkt dat vanuit links-radicalen hoek veelal het geluid gehoord wordt dat het gros van het onderzoek de status quo bestendigt, terwijl aan het andere uiterste van het politieke spectrum de sociale wetenschappers een anti-kapitalistische houding verweten wordt. Afgezien van de eventuele juistheid van dit soort kritiek is het kenmerkend dat er een soort consensus binnen het politieke veld valt te bespeuren. Deze consensus bestaat uit het idee dat wetenschappelijk onderzoek op zijn minst praktisch en politiek bruikbaar behoort te zijn. Het doel en de legitimatie van sociaal-wetenschappelijk onderzoek staan dus hedentendage

¹ Deze verwevenheid tussen politiek en sociale wetenschap, i.c. sociologie, is voor Nederland reeds helder geanalyseerd door Gastelaars in haar dissertatie *Een Geregeld Leven. Sociologie en Sociale Politiek in Nederland 1925-1968* (Amsterdam 1985) en door Jonker in zijn dissertatie *De Sociologische Verleiding. Sociologie, Sociaal-Democratie en de Welvaartsstaat* (Groningen 1988).

vanuit verschillende maatschappijvisies onder druk. Hammersley wil met zijn boek de aandacht vestigen op deze, vaak tegenstrijdige opvattingen over de legitimatie van sociaal-wetenschappelijk onderzoek.

Het boek bestaat uit een achttal hoofdstukken, die elk door hun heldere inleiding en conclusies apart gelezen kunnen worden. De eerste vijf hoofdstukken bestaan uit beknopte, doch gedegen analyses van respectievelijk de naweeën van het positivisme, het 'kritische' van de Kritische Theorie, de mogelijkheid van een specifiek feministische methodologie, een case study over anti-racisme onderzoek in het engelse onderwijs, en tenslotte de invloed van het (post)structuralisme en postmodernisme op het schrijven van wetenschappelijke teksten. Op het eerste gezicht lijkt dit een nogal willekeurige hoeveelheid van benaderingen, maar doordat Hammersley zich telkens op een paar fundamentele punten concentreert, is dit geenszins het geval.

Allereerst verzet Hammersley zich tegen het idee om voortgang in de wetenschap enkel te beschouwen vanuit het idee van concurrerende paradigma's. Volgens hem is het beschouwen van sociaal-wetenschappelijke methoden van onderzoek vanuit het idee van een zogenaamde paradigma'srijd niet erg zinvol. Op deze wijze worden verschillende paradigma's tegenover elkaar geplaatst, waarbij er dan voor één paradigma gekozen wordt terwijl andere naar de schroothoop verwezen worden. Bij een dergelijke rigide keuze worden namelijk ook de vruchtbare delen uit de afgewezen paradigma's als wetenschappelijk oninteressant bestempeld. Hammersley illustreert, onder andere aan de hand van de reacties op het (logisch) positivisme, op heldere wijze de problemen van een dergelijke benadering. Het idee van het verwerpen, zowel op wetenschappelijke als op ideologische gronden, van een 'achterhaald' paradigma gaat derhalve uit van een te grote tegenstelling tussen elkaar opvolgende paradigma's. Het gevaar is dan ook levensgroot dat oude 'fouten' herhaald worden.

Hammersley gaat vervolgens dieper in op de wijze waarop nieuwe paradigma's zich legitimeren ten opzichte van oudere. Hij is weliswaar overtuigd van de onhoudbaarheid van het idee dat wetenschappelijk uiteindelijk leidt tot het vinden van één universele waarheid, maar dit laat een kritische beschouwing van de alternatieven niet onverlet. Een mogelijke vervanging van de absolutistische pretenties van de universalistische wetenschapsopvatting wordt geboden door het relativisme, ook wel (sociaal) constructivisme. Deze benadering vindt haar legitimatie in het wijzen op het belang van de immer

veranderende context waarin het kenobject zich bevindt, waardoor universele uitspraken onhoudbaar worden. Problematisch aan de op zich sterke en sceptische argumentaties van het relativisme is dat deze uiteindelijk zichzelf ondermijnen. Voor de praktijk van het wetenschappelijk onderzoek impliceert dit dat er vanuit deze alternatieve benadering uiteindelijk niets meer over de sociale werkelijkheid gezegd kan worden. Althans, iedere uitspraak zal direct vanuit dezelfde logica van waaruit zij is opgebouwd onderuit gehaald kunnen worden.

Een tweede alternatief wordt geboden door een vorm van wetenschapsbeoefening waarbij de politieke factor prominent aanwezig is. Hieronder valt onder andere het gedachtengoed van de Kritische Theorie, waarbij het Verlichtingsideaal van emancipatie door kennis een belangrijke waarde vertegenwoordigt. Daarnaast gaan veel feministische en etnische wetenschapsopvattingen uit van een ondergeschikte positie van minderheden in de samenleving, welke zo mogelijk opgeheven dient te worden. Hoewel de onderliggende politieke idealen Hammersley na aan het hart staan, bekritiseert hij dergelijke wetenschapsopvattingen om de simpele reden dat de keuze voor één bepaalde positie binnen het politieke spectrum niets zegt over de wetenschappelijke houdbaarheid van dit soort onderzoek. Bovendien kunnen deze wetenschapsopvattingen ook leiden tot het uitsluiten van andere opvattingen op enkel politieke gronden. Hammersley licht dit toe aan de hand van een case study over een onderzoek naar de mate van discriminatie in het engelse onderwijs door Peter Foster. Foster constateerde minder discriminatie dan andere 'anti-racist' onderzoekers, hetgeen tot gevolg had dat zij trachten het werk van Foster in diskrediet te brengen door zijn onderzoek als wetenschappelijk ondeugdelijk voor te stellen. Op overtuigende wijze laat Hammersley zien dat de bevindingen van Foster slechts op politieke gronden aangevallen werden, en dat wetenschappelijke argumenten hier geen doorslaggevende rol speelden.

Na deze grotendeels wetenschapstheoretische exercitie volgt in hoofdstuk zes en zeven een nadere beschouwing over het politieke karakter van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Allereerst nuanceert Hammersley de veel gehoorde stelling dat wetenschappers een machtspositie bezitten door hun kennismonopolie, waarbij de aan wetenschappers toegeschreven macht vaak nogal wordt overdreven. Met behulp van een onderscheid tussen wetenschappelijke autoriteitsclaims op bepaalde kennisterreinen en de mogelijkheid om hiermee macht uit te oefenen, betoogt Hammersley dat de toegang tot bepaalde

kennis geenszins de toegang tot macht impliceert. Hiertoe behandelt hij een aantal verschillende relaties tussen onderzoek en macht, waarbij de relatie tussen onderzoek en waarden een centrale positie inneemt. Hammersley benadrukt zijn schatplichtigheid aan Weber's idee over waarderingsvrijheid door een onderscheid te maken tussen het doen van onderzoek en de politieke consequenties van dit onderzoek. Hoewel beide zaken onderdeel zijn van het wetenschappelijke proces behoren ze een zekere autonomie te behouden, althans als onderzoek geen eenzijdig politiek doel wil dienen.

Hammersley concludeert dat de politieke factor in wetenschappelijk onderzoek eigenlijk in al het menselijk handelen verdisconteerd zit. Hierdoor wordt de veel gehoorde kritiek op de politieke aard van wetenschappelijk onderzoek ontdaan van haar specifieke karakter. In zijn ogen moet derhalve het 'ouderwetse' ideaal van het doen van wetenschappelijk onderzoek voor het vermeerderen van kennis uit pure nieuwsgierigheid niet definitief naar het rijk der fabelen worden verwezen. Het feit dat er ook politieke kanten aan deze 'autonome' kennisvergaring zitten, wil nog niet zeggen dat het daarom afgewezen dient te worden. Vooral omdat hiermee de politieke factor van onderzoek een onevenredig groot belang krijgt toegekend. Aan het eind van het boek culminereren Hammersley's zorgvuldig gedoseerde inzichten tot een pleidooi voor een wetenschappelijke gemeenschap die zelf de zin en onzin uit onderzoek behoort te filteren. Dit idee is vergelijkbaar met het idee van een wetenschappelijk forum zoals beargumenteerd door de nederlandse methodoloog A.D. de Groot. Hammersley pleit zodoende voor een relatieve autonomie van wetenschappelijk onderzoek, waarbij de politieke factor niet verwaarloosd mag worden zolang zij maar geen hoofdbestanddeel wordt.

Veel van de inzichten die Hammersley in *The politics of social research* presenteert zijn niet nieuw, en hij zal de eerste zijn die dit toegeeft. De kracht van zijn boek ligt dan ook voornamelijk in de zeer overzichtelijke wijze waarop een veelheid aan argumentaties over het doel van en de legitimaties voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek zijn samengebracht. Hij weet in een bondig betoog keer op keer tot de kern van de materie door te dringen, hetgeen voorwaar geen geringe prestatie genoemd mag worden. Wat betreft Hammersley's eigen standpunten aangaande de relatieve autonomie van wetenschappelijk onderzoek kan gesteld worden dat hij zich van een ruime hoeveelheid van perspectieven rekenschap geeft middels een doorwrochte en logisch dwingende analyse. Het boek is derhalve een absolute aanrader voor

een ieder die zich vanuit de onderzoeks- en/of beleidspraktijk wil buigen over de fundamentele aannames inzake de legitimering van wetenschappelijk onderzoek.